

IVA MIKL-CURK
Zavod SR Slovenije za varstvo
naravne in kulturne dediščine
Ljubljana

UDK 904:726.8(497.12)

PRIDATKI V RIMSKIH NEKROPOLAH SLOVENIJE KOT VIR ZA SPOZNAVANJE ANTIČNEGA ČLOVEKA PRI NAS

Abstract: Some peculiarities in the composition of groupes of funeral gifts are observed in Roman necropolises of Slovenia. We can follow some rules inserving food and drinks, in toilet etc. We can also observe some peculiarities in the mixture of different influence when shaping the objects which are used as a funeral gift. These influences sometimes very clearly originate from single territorial districts. But only with the help of inscriptions and other literary sources, with the help of knowledge of classical languages, we can in all these peculiarities find sediments of different ethnic and social groups.

Klasična antika je gotovo važna razvojna stopnja v življenju in mišljenju v deželah, ki so bile dalj ali manj časa v okviru helenističnih in rimske države. Tako je tudi z ozemljem Jugoslavije. Zaradi velike časovne razdalje pa so umolknila mnogi važni viri, ki bi omogočili spoznati razvoj. Zato so pomembni tudi skromni materialni arheološki viri, ostanki tudi najbolj banalnih predmetov iz vsakdanje rabe. Ob pomoči takih drobcev skušamo potem tipati za navadami, celo za načinom mišljenja. Pri tem tipamo do določene mere za lastnimi košenami.

Grob je sicer simbolično bivališče abstraktno dojetega onostranskega življenja, a je opremljen z več povsem realnimi predmeti iz vsakdanjosti¹. Odtod velik pomen raziskovanja rimskih grobišč tudi pri raziskovanju rimskodobne civilizacije naših krajev. V minulih desetletjih je bilo v SR Sloveniji raziskanih in objavljenih nad 2000 rimskih grobov, še več grobov in pridatkov iz njih pa je bilo na novo ovrednotenih. Te raziskave nudijo solidno materialno bazo. Razumljivo more biti naš prikaz tukaj zgolj zelo poenostavljen povzetek obsežnejše analize.

¹ A. I. Toynbee, *Death and Burial in the Roman World*, London 1970; E. Cuq v *Daremberg-Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* 1918 II, s.v. *funus* 1377 ss; M. Andronikos, *Archaeologia Homerica* 14, 1968, W 29. Objave naših nekropol: S. Petru, *Emonske nekropole*, Katalogi in monografije 7, Ljubljana 1972; L. Plesničar, *Severno emonsko grobišče*, Katalogi in monogr. 8, 1972; V. Kolšek, *Šempeter II, vzhodno grobišče*, Katalogi in monogr. 14, 19780 Z. Kujundić, *Poetovio II, Nekropole*, Katalogi in monogr. 20, 1982; T. Knez, *Kronika* 22, 1974, 73 ss; Idem, *Inv. archaeol.* 27, 1981, Y 257—268; I. Mikl-Curk, *Arheološki vestnik* 27, 1977, 135 ss; sestavki P. Petruja, S. Petru in T. Kneza v *Razprave SAZU* 1. razr. 6, Ljubljana 1969.

Med objavljenim gradivom so grobovi iz malone petih stoletij. Že časovne razlike so vtisnile posameznim arheološkim najdbam svoj pečat. S časovnimi razlikami se navadno arheološko raziskovanje najbolj intenzivno ukvarja; kar ugotovimo v enem kraju, je moč s pridom rabiti pri datiranju drugje². Danes bomo ta zorni kot pustili v nemar. Naša interpretacija bo potekala vedno v istem časovnem horizontu, saj v glavnem vendarle že znamo datirati rimske predmete (ali vsaj najbolj značilne rimske predmete) kar na generacijo točno.

Vsi v grobu najdeni predmeti tudi niso vedno pravi pridatki³. Naši sklepi bodo govorili le o pravih pridatkih. Njih število je (in tu je še posebej važno, da primerjamo le grobove istega časovnega horizonta med seboj!) zelo različno. V vseh rimskih grobiščih v Sloveniji je število grobov brez pridatkov zelo veliko, obsega vsaj tretjino vseh grobov. Število pridatkov v posameznem grobu je tudi različno, lahko je le eden, zvečine jih je od 3 do 10, so pa znani tudi primeri groba z nad 30 pridatki. Na dlani bi bila razlaga, da je razlika v številu pridatkov posledek revščine ali bogastva pokojnika in njegove družine. Gotovo so bili tudi v rimskem času v naših krajih reveži, ki niso pre mogli malone niti piskra. Toda ne smemo podcenjevati vloge npr. prta pri pokopavanju, pa tudi sicer se ne moremo zadovoljiti s tako preprosto razlago. Resnično ambiciozno oblikovani predmeti in drage kovine so v rimskih grobovih redke. Tako je moralo biti tudi v življenju. Taki predmeti so dokaz določene premožnosti. Zanimivo pa je, da nekatere od njih srečamo prav v razmeroma „revnih“ grobovih⁴. To nam narekuje previdnost pri interpretaciji. Menimo, da gre za razlike v predstavnem svetu in v načinu mišljenja.

Med pridatki so le malokdaj kaj drugega kot deli nože, včasih z nožem in prav izjemno s kakim drugim kosom orožja, kozmetični pripomočki, oljenka, novc pa jed in pijača v ustrezni posodi. V grobovih iz istega časovnega horizonta niso vedno in povsod predmeti z vsemi temi funkcijami. To ustvarja že množico zanimivih kombinacij in razlik. Nadalje opazamo, da je posoda pogosto v skupinah. Te skupine so različni pogrinjki, mnogokrat sestavljeni po različnih pravilih. Seveda razbiramo funkcijo predmetov-pridatkov predvsem na osnovi naših današnjih izkušenj. Včasih je ta razlaga točna, mnogokrat pa se verjetno zglubljamo: najbrž imamo prav, ko menimo, da sta bili v vrčih, ki se npr. v Emoni pojavljajo v parih kar v 20 % grobov, voda in vino. Mnogo teže pa je že z namenom raznih loncev, ki so skupaj s čašami gotovo bili namenjeni za tekočine, zdaj pa na osnovi analogij iz etnologije lahko seve le ugibamo o domačih alkoholnih ali varjenih pijačah, o mleku itd. Še teže je z okovi z obleke, s kozmetičnimi in tkim. kirurškimi pripomočki. Šele v zadnjih letih smo za-

² cf. L. Plesničar, *Keramika emonskih nekropol*, Diss. XX, Ljubljana—Beograd 1977; I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 29, 1978, 745 s.

³ cf. I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 27, 1977, 135 ss; o problemu tudi referat podpisane na kongresu Zveze arheoloških društev Jugoslavije v Mostaru 1.1979.

⁴ primer za to L. Plesničar, *Severno emonsko grobišče*, grob 520, 734, 732.

čeli razmišljati o britvah in o tem, da so bili nekateri tipi „nožev“ v grobovih v resnici v življenju britve⁵. Spet druge razlike vnašajo v grobove spremembe v tipologiji posameznih predmetov. Z razvojem tipologije se ukvarja obsežna arheološka literatura, v kateri je dokaj govora tudi o vzrokih za nastanek in o vplivih za posamezni pojav⁶. Navadno so v rimskih grobiščih Slovenije pridatki iz obeh glavnih kulturnih krogov, iz mediteranskega in domačega, in to uvoženi in po vzorih narejeni predmeti. V posameznem grobu navadno ni doslednega izbiranja med predmeti posameznega kulturnega kroga in med predmeti domače in tuje izdelave. Če stvari zelo poenostavimo, moramo trditi, da so krožnik, vrč in skodelica — acetabulum glavne sestavine namiznih pogrinjkov po italški šegi, skleda, lonec in skodelica ali lonček z ročajem pa so bolj prispevek domače civilizacije. Naslednje razlike med pridatki v grobovih ustvarja dejstvo, da srečamo posodo za tekočino kar v 80% grobov s pridatki, posodo s hrano pa le v 60%. Gotovo moramo tu ponovno upoštevati dejstvo, da se nemara jed našemu vedenju bolj izmika: v pepelu so vedno spet živalske kosti, in tako vidimo, da je bila jed del pogrebnega obreda in mogoče tudi pridatek v grobu, v katerem sicer ni posode. Hlebček kruha je kaj lahko položiti v grob, pa o njem po tisočletjih ne ostane nobenega sledu več, tekočine pa brez posode ni mogoče postaviti kot pridatek v grob.

Nadalje so v obsežnejših nekropolah tudi lokacijske razlike — razlike v horizontalni stratigrafiji grobišča. Sigillato najdemo npr. kot grobni pridatek le na določenih parcelah v grobiščih⁷.

Naslednje pomembne razlike so razlike med pridatki v posameznih večjih teritorialnih enotah. Tako npr. označuje plamenasta poslikava opazno nekropolo v Forminu, Globodol pa pozna le domačo keramiko⁸. Te razlike pa že morajo biti dokaz določenih etnično ali plemensko pogojenih razlik v mišljenju in ravnanju prebivalcev. Na večjih teritorijih tako naberejo izkušnje in analogije, ki nam omogočajo poskusiti po plemenski pripadnosti ločiti v velikih nekropolah posamezne grobove med seboj. Med drugim smo tako večkrat pregledali gradivo iz Emone in izbrali grobove, ki kažejo v celoti pridatke domačega izvora in nastale iz domače tradicije, in takšne, ki imajo samo uvožene predmete italških značilnosti. Pri tem smo mogli nabrati med vsemi grobovi s pridatki iz prvih dveh stoletij nekako 7 — 10% grobov, ki jih moremo uvrstiti v prvo skupino, in 5% drugih, vsi drugi grobovi pa vsebujejo mešane pridatke. Tako številčno razmerje bi kaj lahko moglo ustrezati dejanskemu stanju spoja etničnih elementov

⁵ Nož se neha pojavljati v grobovih v poznem 2. stoletju v večjem številu. V družbi z mnogimi kozmetičnimi pripomočki in tako rekoč brez jedil se pojavlja nož npr. v grobovih L. Plesničar, Severno emonsko grobišče 32, 330 — 557 itd. Brus ob nožu Z. Kujundić, grob 276 more biti dokaz, da je služil ta nož za britev.

⁶ cf. P. Petru, Poskus časovne razporeditve lončenine iz rimskih grobov na Dolenjskem in v Posavju, Razprave SAZU 6, 197 ss.

⁷ I. Mikl Curk, Arheološki vestnik 30, 1979, 354 in sl. 1.

⁸ S. Petru, Razprave SAZU 6.

v Emoni. Takoj moram opozoriti, da sem seveda daleč od tega, da bi ta poskus štela za kaj več kot za poskus. Samo s pomočjo predmetov namreč naša veda nikoli ne more seči čez neko določeno mejo.

Toda antični človek nam je vendar zapustil tudi besedno sporočilo in izročilo. Ko se opremo na to, moremo pa seveda daleč čez mejo, ki je z naravo stvari same določena interpretaciji predmetov. Tudi to pisano gradivo virov nam kaže antičnega človeka, kot predmeti, vkljenjenega v navade svojega razreda, svojega plemena, svojega okolja in kulta, pojmov *fas* in *nefas*. A kot moremo slutiti ob predmetih in kot razberemo iz napisov, je ta človek včasih ravnal prav po svoje, kot posameznik. V takem trenutku ga najbolj živo občutimo kot prednika, tisočletna razdalja se kot da izgubi. Kot smo rekli, rimska antika v naših krajnih orožja kot grobnega pridatka takorekoč ne pozna, pa je vendar vsakotoliko najden meč⁹, znak položaja, morilsko orožje ali zmagovalni plen. Takih izjem moremo še kaj naštet, dasi more raziskovanje neke izjeme vedno spet dokazati, da pojav niti ni izjema¹⁰. Samo interpretacija napisov in zapisano antično izročilo nam more tu pomagati. Tako moremo vedeti, da so skupine grobov družinske grobne parcele ali grobišča kolegijev.

Za primer, kako se pri „arheologiji predmetov“ dopolnjujeta besedni in stvarni vir, izbiram skupino grobov, ki jih je raziskal pred več kot 80 leti na Zg. Hajdini pri Ptujju E. Premerstein¹¹. Tu naj bi šlo za nagrobnik in grob veterana, pomembnega meščana italskega porekla pa za grobnico družine domačega veljaka Deuso, njegove žene in njune sina. V prvem grobu je bila le žara — lonec in drobna steklena steklenička, v grobnici pa je bilo mnogo pridatkov, dva bronasta simpula, dve fibuli, precej okovja, oljenka, sigillatna skodelica, več posod, dva noža, zrcalo, koščena igla in srebrna žlica. Zaradi ohranjenih in prebranih nagrobnikov moremo vedeti ali vsaj z verjetnostjo domnevati, da so bile navade pridajanja v grob v resnici tudi v istem času, v istem mestu in v istem premoženjskem sloju, a v različnih etničnih skupinah, različne. Tudi ta primer bi mogel biti dokaz že drugje zapaznega, da je italska civilizacija v svojem imperiju prispevala več abstraktnosti v mišljenje, domače izročilo pa mnogo stvarnosti v govornico simbolov grobnih pridatkov. Italska *pars pro toto* je bila bolj izbrana, domačin pa je zahteval več stvarnih pripomočkov svoji bogati fantaziji. Za konec še droben dokaz, da je v Devsovi grobnici res snoval domači element in da je bil močan: Del obrednega posodja za libatio, simpulum, srečamo že pri obredni pojedini halštatskih knezov¹².

⁹ H. Hundt, *Festschrift RGZM Mainz* 3, 1953, 112; H. Schörgendorfer, *Saalburg Jb.* 1953, 54 ss; L. Plesničar, *Situla* 20/21, 1980, 459 ss.

¹⁰ npr. punčki (igrački ?) v grobu na Karlovški v Ljubljani, P. Petru, *Emonske nekropole* str. 123; N. Kuret, *Arheološki vestnik* 34, 1983, 347 ss.

¹¹ A. Premerstein, *Archäol. Epigraph. Mitteilungen aus Oe. U. KV*, 1892, 122 ss.

¹² L. Plesničar, *Archaeol. Jugosl.* XX—XXI, 1980—81, 136 ss; Eadem, *Arheološki vestnik* 25, 1976, 35; F. Stare, *Razprave SAZU, Dissertationes* 9/3, Ljubljana 1962, 31ss; K. Kromer, *Situla* 20-21 225 ss.

Njegov stalni spremljevalec, manjši lonec z ročajem, vedno spet del namiznih garnitur tudi v železni dobi, pa je prav pogost še v ruševinah Emone, torej se je uporabljal pri mizi vsak dan¹³. Tudi Emona, ital-ska kolonija, in njeni prebivalci niso živeli v praznem prostoru in ločeno od okolja.

Takih in podobnih razlag se plete množica ob vsakem predmetu, ob vsakem grobu tudi pri nas. Kako bi do njih, če bi zapravili znanje latinščine in grščine in ob večletnih preparacijah latinskih tekstov zgrajeno razumevanje antičnega duha.

ZUSAMMENFASSUNG

Iva Mikl-Curk: BEIGABEN IN DEN GRÄBERFELDERN DER RÖMISCHEN ZEIT IM NORDWESTLICHEN JUGOSLAVIEN ALS EINE QUELLE ZUR ERFORSCHUNG DES MENSCHEN IM ALTERTUM

Es werden die Grabbeigaben aus den Nekropolen der Römerzeit am Territorium der heutigen Republik Slowenien behandelt. Die Beigaben treten in einem gewissen Prozentsatz der Gräber überhaupt nicht auf, weiter kann man eine Serie von immer wieder auf dieselbe Art zusammengeführten Beigabengruppen beobachten. Diese Beigabengruppen erlauben uns einiges über die Gewohnheiten bei Tisch und bei der Toilette vermuten, erlauben uns aber auch einige Behauptungen über den Ursprung der territorial gebundenen kulturellen Einflüsse aufrecht zu erhalten. Der Entstehungsort der Beigaben ist mittels der Analogien zu entziffern. Feststellungen über die ethnischen Grundlagen der beobachteten Unterschiede erlauben uns aber natürlich nur die schriftlichen Quellen und die Kenntnisse der klassischen Sprachen. Die Gewohnheiten des täglichen Lebens sind stark unter dem einheimischen Einfluss geblieben.

¹³ I. Mikl Curk, *Arheološki vestnik* 30, 1979, 378 ss.